

ҚАШҚАДАРЁ ВИЛОЯТИ ҚАМАШИ ТУМАНИДАГИ НОВ КАНАЛНИ БУТУНГИ КУНДАГИ ИШЛАШ ҲОЛАТИ

Улашов Қ.Ч. – ТИҚХММИ магистранти

Аннотация

Ушбу ишда Қашқадарё вилояти Қамаши туманида жойлашган нов каналларни ишлаш давридаги йўл қўйилаётган асосий камчиликлари ва нов канални ишончли ишлаши учун унга қўйиладиган асосий талаблари келтирилган.

Ўзбекистон Республикаси президенти Ш.М.Мирзиёев томонидан 2017 йил 7 февралда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасини ривожлантириш бўйича 2017-2021 йилларга мўлжалланган —Ҳаракатлар стратегиясида суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш, мелиорация ва ирригация объектлари тармоқларини ривожлантириш, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариш соҳасига интенсив усулларни, энг аввало, сув ва ресурсларни тежайдиган замонавий агротехнологияларни жорий этиш, унумдорлиги юқори бўлган қишлоқ хўжалиги техникасидан фойдаланиш масалалари қўйилган.

Ҳозирги вақтда Республикамизда суғориб қишлоқ хўжалик маҳсулоти етиштириладиган асосий майдонларнинг 40%, сувни нов каналлар ёрдамида суғорилишини ва улар асосан ўтган асрнинг 80-йилларида қурилиб фойдаланишга топширилганлиги сабабли, ўз ресурсларини тўлиқ ўтаб бўлганликларини инобатга олсак, нов каналимизни ишончли ишлашини таъминлаш катта аҳамиятга эгадир.

Қашқадарё вилояти Қамаши туманида жойлашган нов каналимизнинг эксплуатацияси яхши йўлга қўйилмаганлиги, ҳамда ҳар қандай иншоотнинг эксплуатация муддати белгилаб берилиши, шу жумладан қаралаётган нов каналимизнинг эксплуатация муддатини ўтаб бўлганлигини инобатга олишимиз керак.

Тугатилган ширкат хўжаликлари негизида ташкил қилинган фермер хўжаликлари, деҳқон хўжаликлари, шунингдек аҳоли ўртасида сув хўжаликлари муносабатини йўлга қўйиш учун Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 5 январдаги 8-сон қарори талаблари асосида сувдан фойдаланувчилар уюшмалари ташкил қилинган. Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги томонидан СИУлар фаолиятини ташкил қилиш билан боғлиқ масалалар бўйича тегишли намунавий тавсиялар ишлаб чиқилган.

Уюшма ўз фаолиятини Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларига, таъсис шартномаси ва уставига мувофиқ, ўз аъзоларининг пул ва моддий бадаллари ҳисобига амалга оширади.

Шу билан биргаликда, СИУлар томонидан сув хўжалиги объектларини ишлатиш, сув ресурсларини бошқариш, истеъмолчилар талаби асосида ўз вақтида сув етказиб бериш, улардан мақсадли ва самарали фойдаланишда ечимини кутаётган бир мунча муаммолар ҳам пайдо бўла бошлади.

СИУларнинг молиявий ҳолатини пастлиги, ажратилаётган кредитларда маблағнинг талабдан пастлиги сабабли уларнинг фаолиятини молиялаштириш жуда паст даражада бўлмоқда.

Жойларда фермер хўжаликлари томонидан уларга хизмат кўрсатувчи тижорат банкларига ўз вақтида СИУларга бадал тўловчи учун буюртма берилаётганлиги сабабли, жойларга чиқарилган кредит маблағлари ҳам тўлиқ ўзлаштирилмасдан қолинмоқда.

Бу эса СИУларнинг молиявий ҳолатини қийин холга тушишига, кадрларнинг қўнимсизлиги келиб чиқишига, сув хўжалиги объектларини ишчи ҳолда сақлаш ва бошқа молиявий харажатларини тўлиқ бажарилмай қолишига сабаб бўлмоқда.

Шу ҳудудга бириктирилган СИУ ходими эътиборсизлиги, ва ўз вақтида тегишли ташкилотларни, СИУ раҳбариятини ҳабардор қилмаслиги натижасида нов каналимизнинг орасидан 6 та нов каналнинг умуман йуқлиги, ўрнига оддий грунт билан кўтарма қилиб туташтириш натижасида нов каналнинг меъёрий нишаблигини таъминланмагани учун нов каналимизни сув ўтказиш қобилияти анча пасайган.

Нов каналимизни жойлаштиришда қаралаётган майдоннинг сувга бўлган талабига қараб буюртма берилади.

Бизнинг каналимиз ЛР-8 маркали Чўмичининг хажми $V_k=550.....600 \text{ см}^3$ бўлган нов канал.

1-расм. Қашқадарё вилояти Қамаш тумани Қизилтепа ҚФЙ да жойлашган нов каналнинг ҳозирги кундаги ишлаш ҳолати.

Фильтрация оқимининг сарфи қуйидаги формула бўйича аниқланади:

$$\frac{q}{K_m} = \frac{H_1^2 - H_2^2}{2L_p} \quad q = K_m \cdot (H_1^2 - H_2^2) / 2 \cdot L_p = 0.001 \cdot (0.8^2 - 0) / (2 \cdot 0.05) = 0.0064 \text{ м}^3/\text{сутка}$$

1-м даги суткалик сув исрофи бу қийматни бутун грунт билан қопланган қисми бўйича ҳисобласак

$$Q = 0.0064 \text{ м}^3/\text{сутка} \cdot 42 \text{ м} \cdot 2 = 0.5376 \text{ м}^3/\text{сутка}$$

$$1\text{-кун узунлик бўйича сувни йўқотилиши. } Q = 0.5376 \text{ м}^3/\text{сутка}$$

$$Q_{\text{ойлик}} = (30...31) \cdot Q = 30 \cdot 0.5376 \text{ м}^3/\text{сутка} = 16.11 \text{ м}^3/\text{ой}$$

$$1\text{-ой давомидagi сув исроф. } Q_{\text{ойлик}} = 16.11 \text{ м}^3/\text{ой}$$

K_T – тўғон танасидаги грунт фильтрация коэффиценти, у лаборатория тадқиқотларига асосан аниқланади. **Қумок грунт $K_T=0.001$ м/сутка**

Ён атрофига сув тошқини юзага келади. Бунинг сабаби грунт билан туташган қисмларида грунтнинг сувга тўйиниши натижасида грунтнинг ювилиши ҳолати кузатилади. Шу нов каналимизнинг эксплуатацияси яхши йўлга қўйилмаганлиги натижасида жуда кўплаб камчиликларга йўл қўйилган. Нов каналнинг грунт билан туташтирилган қисмларида сувнинг ўзи билан грунт заррачаларини ташиши натижасида. Биринчи новбатда сувнинг лойқаланиши, нов каналимизда лойқа чўкиш ҳолатлари кузатилди.

Нов кириш қисмининг гидравлик ҳисоби ростлагич кириш қисми ҳисоби билан бир хил бўлади. Нов каналларда сувнинг ўртача тезлиги 1.5...2 m/s бўлиши керак. Аммо нов каналимизда бундай тезликка эришиш учун нов каналимиз талаб даражасида ишлаши керак.

Шу ҳудуддаги нов каналимизни тозалаш ишларини олиб бориш, тўлиқ таъмирлаш, баъзи жойларини тубдан алмаштириш керак.

Кўпгина ҳолларда нов канални шикастланиши, бузилиши алоҳида элементларини ишдан чиқиши натижасида содир бўлади. Нов каналларнинг тез ишдан чиқиши ейилиш, эскириш натижасида кузатилади уларни кўп қисми тўсатдан бўладиган шикастланишлар туфайли рўй беради.

2-расм. Қашқадарё вилояти Қамашли тумани Қизилтепа ҚФЙда жойлашган нов каналнинг ҳозирги кундаги ишлаш ҳолати.

Бу шикастланишларга: сейсмик кучлар, нов канал туташган қисмининг эскириши, нов канал бирлашган жойининг емирилиши сабаб бўлади. Табиий иқлим кескин континенталлигини инобатга олган ҳолда қиш мавсуми совуқ, ёз мавсуми жуда иссиқ бўлгани учун сув ўтказмайдиган резина пластина каррозияга учрайди. Яна бир вазият: қиш мавсумида нов каналдан сув ҳайдаш, нов каналда оқмай қолган сув музлаши натижасида темир бетондан таёрланган каналимизни структурасини ўзгартиради. Бунинг натижасида каналнинг коррозияга учраши кузатилади, орасидаги арматура ҳам коррозияга учрайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947 –сон — Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисидаги Фармони.

2. Бакиев М, Мажидов И, Носиров Б, Хўжакулов Р, Раҳматов М. Гидротехника иншоотлари. 2-жилд. Таълим, Иқтисод молия. Тошкент. 2009 й. 61-71

3. w.w.w Ziyo.Net.

Илмий раҳбар:

т.ф.д. Хўжакулов Р.

